

یکشنبه ۱۴/۱۰/۱۴۰۴ - ۱۴ رجب ۱۴۴۷ - ۴ ژانویه ۲۰۲۶ - فقه معاصر - فقه اداره - فقه انگیزش (فقه مدیریت رفتار سازمانی) - نقشه راه امام صادق ع در مصباح الشریعه - روابط اربعه درس ۶۸ - رابطه مدیر با خود (تدبیر نفس) - اصل هفتم از اصول هفتگانه - ربطها فی الفقر او فی الفقه - معنای لفوی فقه (فهم دقیق) - اخبار باب - فهم کلام و پیام رهبران دینی

مسئله ۶۸: مدیران در مقام تدبیر نفس باید نفس خود را به فهم دستورات رهبران سازمانی اصلاح تعلیم و تمرین دهند تا فرآیند تراکنش پیامها و دستورات سازمانی به تفاهم، تعامل و انگیزش جمعی بیانجامد

معلوم شد که فقه در لغت فهم دقیق است و آیات ربوبی قلمروی فهم را در امور عقائد و اخلاقی و حکمرانی می‌داند. فهم قابل تعمیق و دقیق آیات مفصله‌ی خدا به شکل کنش و واکنش است. آخرت قابل فهم است و البته اموری مثل تسبیح کائنات فرافهم و در منطقه‌ی حیرت^۱ است. دین قابل فهم دقیق و تفقه است و باید تفهم شود و البته فقه و فهم موانعی هم دارد که نوعاً افعال قلب هستند؛ مثل صرف، طبع و... که باعث آن صاحب قلب است و با رفع آن می‌توان قوه‌ی فهم و فقه را در قلوب فعال کرد و مسائل را فهمید. این را از آیات باب استنباط کردیم و تکلیف رفع مانع و تهیه‌ی شرط فقه و فهم را از سوی شرع بر دوش مدیران دیدیم. و برای تکمیل بحث خوب است که به اخبار باب هم متفقه و متمسک شویم. البته اصل آیات است و اخبار باید با آنها هماهنگ باشند، ولی تفسیر آیات و تبیین آیات با اخبار است.

در اخبار، سنگینی متعلق فقه و فهم به سوی رهبری دینی است یعنی نبوت پیامبر ﷺ و ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام را بفهمند، مثل فهم قول شعیب علیه السلام کما مر فی القرآن. اگر رسالات رهبری فهمیده و تفقه شود و عمق آن درک شود، پیروی آگاهانه و عارفانه می‌شود و دیگر او را مجنون نمی‌خوانند و داری جنه^۲ نمی‌دانند؛ زیرا پیامهای نا متعارف پیامبران که نگاهی جدید به جهان و حکمرانی آن است و همت بالا برای اصلاح جهان و انداز علمین و

^۱ حیرت، اصطلاحی در عرفان به معنای حالت عجز و ناتوانی از ادراک حصولی است، معرفت حقیقت که ممکن است خود حاصل ادراک حضوری وجودی آن باشد.

^۲ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ بَوْلَايَةِ عَلِيٍّ لَكَاذِبُونَ. اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَ السَّبِيلُ هُوَ الْوَصِيُّ إِهْتَمُّ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا بِرِسَالَتِكَ وَ كَفَرُوا بِوَلَايَةِ وَصِيكَ فَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ قُلْتُ مَا مَعْنَى لَا يَفْقَهُونَ قَالَ يَقُولُونَ لَا يَعْقِلُونَ بِنُبُونِكَ. (كليني، الكافي (ط الإسلامية)، ج. ۱، ص. ۴۳۳) قُلْتُ: مَا مَعْنَى «لَا يَفْقَهُونَ»؟ قَالَ: «يَقُولُونَ لَا يَعْقِلُونَ بِنُبُونِكَ». (كليني، كافي، (ط دار الحديث)، ج. ۲، ص. ۴۱۵) گفتیم: معنی لا يفقهون چیست؟ فرمود: یعنی حقیقت نبوت تو را تعقل نمی‌کنند. (كليني، أصول الكافي، ترجمه‌ی كمره‌ای، ج. ۳، ص. ۲۲۳) وَ حَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَإِذَا فِي الْمَسْجِدِ مَجْلِسَانِ مَجْلِسٌ يَتَفَقَّهُونَ وَ مَجْلِسٌ يَدْعُونَ اللَّهَ تَعَالَى وَ يَسْأَلُونَهُ فَقَالَ كَيْلَا الْمَجْلِسَيْنِ إِلَى خَيْرٍ أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَدْعُونَ اللَّهَ وَ أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَتَعَلَّمُونَ وَ يَفْقَهُونَ الْجَاهِلُ هَؤُلَاءِ أَفْضَلُ بِاللِّعْلِيمِ أُرْسِلْتُ ثُمَّ قَعَدَ مَعَهُمْ. (شاهد ثانی، منیة المرید، ص. ۱۰۶)

^۳ محمد بن یعقوب: عن علي بن محمد، عن بعض أصحابنا، عن ابن محبوب، عن محمد بن الفضيل، عن أبي الحسن الماضي عليه السلام في حديث قال: قلت: ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا؟ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى سَمَى مِنْ لَمْ يَتَّبِعْ رَسُولَهُ فِي وِلَايَةِ وَصِيهِ مُنَافِقِينَ، وَ جَعَلَ مِنْ جِجِدِ وَصِيهِ وَ إِمَامَتِهِ كَمَنْ جِجِدَ مُحَمَّدًا وَ أَنْزَلَ بِذَلِكَ قُرْآنًا، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ بَوْلَايَةِ وَصِيكَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ بَوْلَايَةِ عَلِيٍّ لَكَاذِبُونَ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَ السَّبِيلُ هُوَ الْوَصِيُّ إِهْتَمُّ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا بِرِسَالَتِكَ وَ كَفَرُوا بِوَلَايَةِ وَصِيكَ فَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ». (بحرانی، البرهان فی تفسیر القرآن، ج. ۵، ص. ۳۸۴)

عَلِيٌّ بِنُ جَعِدَ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ الْحُسَيْنِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي سَلُولٍ كَانَ يَتَنَحَّى عَنِ النَّبِيِّ مَعَ جَمَاعَةٍ مِنَ الْمُنَافِقِينَ فِي نَاحِيَةِ مِنَ الْعَسْكَرِ لِيَخُوضُوا فِي أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ فِي غَزْوَةِ حَنْزَلٍ فَلَمَّا أَقْبَلَ رَاجِعًا إِلَى الْمَدِينَةِ رَأَى حَفَالًا وَ هُوَ مُسَلِّمٌ لَطَمَ لِلْحَمْقَاءِ وَ هُوَ مُنَافِقٌ فَغَضِبَ ابْنُ أَبِي سَلُولٍ وَ قَالَ لَوْ كَفَّمْتُ عَنْ إِطْعَامِ هَؤُلَاءِ لَتَفَرَّقُوا عَنْهُ يَبْغِي عَنِ النَّبِيِّ وَ اللَّهُ لَيُنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ يَبْغِي نَفْسَهُ وَ النَّبِيِّ فَأَخْبَرَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ لِلنَّبِيِّ بِمَقَالِهِ فَأَتَى ابْنُ أَبِي سَلُولٍ فِي أَشْرَافِ الْأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يُعَذِّرُونَهُ وَ يُكذِّبُونَ زَيْدًا فَاسْتَحْيَا زَيْدٌ فَكَفَّ عَنْ ابْنَيْ رَسُولِ اللَّهِ ص فَتَزَلَّ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تَنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا وَ لِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ لَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ يَقُولُونَ لَكِنَّ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ يَبْغِي الْقُوَّةَ وَ الْقُدْرَةَ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ أَصْحَابِهِ. (ابن شهر آشوب، مناقب آل أبي طالب عليهم السلام، ج. ۲، ص. ۸۱)

^۴ قُلْ إِنَّمَا عَظَّمْتُمُ بِوَالِحَةٍ أَنْ تُقِيمُوا لِلَّهِ مَثْنَى وَفِرَادَى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ. (سبأ: ۴۶)

بشریت، پیام‌هایی است که مردم معمولی انس ذهنی و قلبی با آن ندارند. لذا این پیام‌ها را جنون‌آمیز داوری می‌کنند، ولی اگر قلب سلیم، غیرمطبوع، غیرمصروف، غیرمکنون، خالی از نفاق و... داشته باشد، پیام پیامبر ﷺ را فهم و تفقه کرده و دیگر او را به این اوصاف موهن متصف نمی‌کنند. متعاقب فهم عمیق به یاری جدی او برمی‌خیزند و برانگیخته شده، فدایی او شده، جان او را بر جان خویش مقدم می‌دارند و برای اقامه و اداره‌ی مرام آسمانی و وحیانی او مجاهدت به مال و جان می‌کنند. این‌ها همه متوقف بر فهم دقیق معارف اوست. لذا در خبر آمد که «لایفقهون ای لا یعقلون بنیوتک»، پس ربط نفس به فقه و فهم در تدبیر نفس به این معناست که او را مجهز به فهم دقیق رسالات الهی نماییم. تجهیز نفس به فقه باعث می‌شود که به کمک پیامبران^۵ و رهبران^۶ و امامان دینی^۷ به نفس مطمئنه بدل شود. در حقیقت نفس یاد می‌گیرد که در تدبیر مدینه و منظمه، مطیع رهبری اصلح باشد، تعبد داشته باشد و چون و چرا نکند، البته به این علت که فهم دقیق نسبت به فرامین و برنامه‌ها و سیاست‌ها و پیدا کرده و لذا تابع می‌شود. این تبعیت را باید در تدبیر نفس به او فهماند، فافهم.

تفقه: عدم فهم و فقه نبوت، امامت و رهبری در اخبار و آیات دارای مذمت است و مذمت علامت حرمت نافه‌می است؛ یعنی فهم دقیق به‌ویژه برای مدیران واجب است تا پیام رهبران مافوق را تفهم و تفقه کنند، تبعیت کنند و به همکاران خود هم تفهیم کنند و بر کارکنان هم لازم است که نفس خود را نسبت به درک فرامین و قوانین سازمانی دقیق کنند تا در فرآیند استفهام تراکنش پیام‌ها و دستورات مورد تفاهم قرار گیرد و به تعامل بیانجامد، والله العالم.

فتحصل که مدیران در مقام تدبیر نفس باید نفس خود را به فهم دستورات رهبران سازمانی اصلح تعلیم و تمرین دهند تا فرآیند تراکنش پیام‌ها و دستورات سازمانی به تفاهم، تعامل و انگیزش جمعی بیانجامد.^۸

^۵ وَ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا فِي الْمَسْجِدِ مَجْلِسَانِ مَجْلِسٌ يَتَفَقَّهُونَ وَ مَجْلِسٌ يَدْعُونَ اللَّهَ تَعَالَى وَ يَسْأَلُونَهُ فَقَالَ كِلَا الْمَجْلِسَيْنِ إِلَى خَيْرٍ أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَدْعُونَ اللَّهَ وَ أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَتَعَلَّمُونَ وَ يُفَقِّهُونَ الْجَاهِلَ هَؤُلَاءِ أَفْضَلُ بِالْتَّعْلِيمِ أُرْسِلْتُ ثُمَّ قَعَدَ مَعَهُمْ... (شهید ثانی، منبیه المرید، ص. ۱۰۶)

^۶ وَ زَيْدُ بْنُ دُنَيْثَةَ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ طَارِقٍ وَ أَمِيرُ الْقَوْمِ مَرْثَدُ بْنُ لَمَّا قَدِمَ عَلَيْهِ رَهْطٌ مِنْ عَضَلٍ وَ الدِّيشِ وَ قَالُوا ابْعَثْ مَعَنَا نَقْرًا مِنْ قَوْمِكَ يُعَلِّمُونَنَا الْقُرْآنَ وَ يُفَقِّهُونَنَا فِي الدِّينِ فَخَرَجُوا مَعَ الْقَوْمِ إِلَى بَطْنِ الرَّجِيعِ وَ هُوَ مَاءٌ لِهَدْيَلٍ فَفَقَتَلَهُمْ حَتَّى مِنْ هَدْيَلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لِحْيَانَ وَ أُصِيبُوا جَمِيعًا. وَ ذَكَرَ أَبَانٌ أَنَّ هَدْيَلًا حِينَ قَتَلَتْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ أَرَادُوا رَأْسَهُ لِيَبِيعُوهُ مِنْ سُلَافَةَ بِنْتِ سَعْدٍ وَ قَدْ كَانَتْ نَذَرَتْ حِينَ أُصِيبَ ابْنَاهَا بِأَخْدٍ لَعْنٌ قَدَرَتْ عَلَى رَأْسِهِ لَتَشْرَبَنَّ فِي قِخْفِهِ الْحَمْرَ فَمَنَعَتْهُمُ الدَّبْرُ... (طبرسی، إعلام الوری بأعلام الهدی (ط القديمة)، ص. ۸۷)

^۷ وَ رَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى الْمَدِينَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ثُمَّ كَانَتْ عَزْوَةُ الرَّجِيعِ مَاءً لِهَدْيَلٍ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ قَدِمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ مِنْ عَضَلٍ وَ الدِّيشِ وَ قَالُوا ابْعَثْ مَعَنَا نَقْرًا يُعَلِّمُونَنَا الْقُرْآنَ وَ يُفَقِّهُونَنَا فِي الدِّينِ فَبَعَثَ مَرْثَدُ بْنُ أَبِي مَرْثَدٍ الْعَنْبُؤِيَّ خَلِيفَ حَمْرَةَ فِي سِتَّةِ نَفَرٍ وَ هُمْ خَالِدُ بْنُ بَكْرٍ وَ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ الْأَفْلَحُ وَ جُنَيْبُ بْنُ عَبْدِ وَ زَيْدُ بْنُ دُنَيْثَةَ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ طَارِقٍ فَلَمَّا بَلَغُوا بَطْنَ الرَّجِيعِ قَاتَلُوا الْقَوْمَ فَقَالُوا لَكُمْ عَهْدُ اللَّهِ وَ مِيثَاقُهُ أَلَّا نَقْتُلَنَّكُمْ فَلَمْ يَزَلْ مَرْثَدُ وَ خَالِدٌ وَ عَاصِمٌ يُقَاتِلُونَ حَتَّى قُتِلُوا... (ابن شهر آشوب، مناقب آل أبي طالب عليهم السلام، ج. ۱، ص. ۱۹۴)

^۸ الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ زُرْعَةَ عَنِ سَمَاعَةَ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الْإِمَامِ إِذَا أَخْطَأَ فِي الْقُرْآنِ فَلَا يَدْرِي مَا يَقُولُ قَالَ يَفْتَحُ عَلَيْهِ بَعْضُ مَنْ خَلْفَهُ قَالَ وَ سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَوْمَ النَّاسِ فَيَسْمَعُونَ صَوْتَهُ وَ لَا يُفَقِّهُونَ مَا يَقُولُ فَقَالَ إِذَا سَمِعَ صَوْتَهُ فَهُوَ يُجْزِيهِ وَ إِذَا لَمْ يَسْمَعْ صَوْتَهُ قَرَأَ لِنَفْسِهِ. (طوسی، تهذیب الأحكام (تحقیق خراسان)، ج. ۳، ص. ۳۴)

مَا رَوَاهُ الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ زُرْعَةَ عَنِ سَمَاعَةَ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَوْمَ النَّاسِ فَيَسْمَعُونَ صَوْتَهُ وَ لَا يُفَقِّهُونَ مَا يَقُولُ فَقَالَ إِذَا سَمِعَ صَوْتَهُ فَهُوَ يُجْزِيهِ وَ إِذَا لَمْ يَسْمَعْ صَوْتَهُ قَرَأَ لِنَفْسِهِ. (طوسی، الاستبصار، ج. ۱، ص. ۴۲۹)

^۸ درس ۶۸ فقه الروابط از سلسله‌ی فقه الاداره، ۱۴ شهر رجب المرجب ۱۴۴۷.